

УДК 330.341.1:336 (477)

ПОДАТКОВИЙ МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

О. Замасло

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розглянуто аспекти державної інноваційної політики України, визначено головні тенденції і проблеми, що перешкоджають переходу до інноваційної моделі економічного розвитку, розглянуто питання підвищення ефективності податкового механізму стимулювання інноваційної діяльності в Україні.

Ключові слова: податковий механізм, інноваційний розвиток, інноваційна політика, податкове стимулювання.

В умовах економічної кризи, що панує в Україні та світі, проблема наповнення дохідної частини бюджету стоїть особливо гостро. Водночас враховуючи необхідність своєчасного виконання розрахункової бази податкових надходжень, важливо не зруйнувати стимули до інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Формування інноваційної економіки потребує значних фінансових ресурсів, тому переваги від застосування інноваційної моделі отримали перш за все багаті країни світу. Для економік, що розвиваються, досягнення цих переваг залежить від ефективності їх спеціальної інноваційної політики проривного типу, що полягає в дієвому державному стимулюванні прогресивної структурної перебудови економіки та реформуванні сфер освіти, науки, інноваційної діяльності на основі наявного науково-технічного потенціалу та з урахуванням світових тенденцій науково-технологічного розвитку. За допомогою податкових механізмів здійснюється досягнення таких цілей економічної політики, як забезпечення зайнятості, підтримка малого бізнесу, розвиток інноваційно-інвестиційної сфери. Податкові механізми стимулювання в державній підтримці інноваційної активності використовуються не так давно. Вперше у 1966 р. податкові знижки були надані японським компаніям. У США їх почали надавати у 1981 р. У 80 – на початку 90-х років ХХ ст. податкові пільги, які стимулюють організацію і фінансування власних науково-дослідних підрозділів, отримують компанії більшості країн світу. За період застосування ці пільги виявили себе як надійний інструмент науково-технічної, промислової та інноваційної політики держави, який сприяє вирішенню важливих економічних завдань. В сучасних умовах української економіки питання податкових пільг для національного промислового бізнесу на проведення та фінансування наукової та інноваційної діяльності набуває актуальності.

В економічній науці проблема державної підтримки інноваційного розвитку є далеко не новою. Її аналіз займає помітне місце у працях Ю. Бажала, Є. Бойка, А. Власова, В. Гейця, М. Долішнього, Ю. Іванова, М. Крупки, А. Кузнецової, І. Лютого. Однак, не всі аспекти цієї багатогранної та складної проблеми з'ясовано та обґрунтовано, багато положень є дискусійними.

Розвиток економіки України значною мірою залежить від того, як швидко втілюватимуться економічні реформи. У цьому процесі винятково важливе значення має стратегія економічного розвитку, вирішальну роль у якій відіграє інноваційний тип. Основою інноваційного розвитку є випереджувальні інвестиції, зокрема фінансові, високий рівень освіти та розвитку науки, фахових знань, досвіду, широка соціальна інформатизація та потужний інтелектуальний потенціал суспільства.

Найважливішим інструментом впливу податкової системи на економіку є податкові пільги. Податкові пільги можуть надаватись як знижені ставки оподаткування або у формі податкових кредитів.

Інвестиційний податковий кредит діяв у всіх розвинених країнах із метою стимулювання приросту науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Цей кредит надавався шляхом вилучення із суми податку певної частини від суми приросту власних витрат на зазначені роботи, порівняно з аналогічними витратами у базовому періоді. Максимальна сума, яку дозволялось виключати, встановлювалась у номінальному еквіваленті або у відсотках від загальної суми податкових зобов'язань при оподаткуванні прибутку даної фірми.

У періоди економічних криз податкові пільги могли надаватися видобувним галузям промисловості. Наприклад, у США застосовувались пільги, пов'язані з виснаженням надр у нафтогазовидобуванні, лісозаготівлях. При цьому відсоток знижки витрат на виснаження надр диференціювався від 5 до 22%, залежно від галузі [3].

Україна має намір інтегруватися до європейського співтовариства, забезпечити суспільний добробут європейського рівня. Для досягнення поставлених цілей запровадження інноваційної політики є безальтернативним. Відмова від інноваційної політики може призвести до консервації накопиченого у країні інноваційного потенціалу та структурної деградації української економіки.

Можливості, тривалість, конкретні шляхи переходу національної економіки до інноваційної моделі розвитку залежать від наявного у країні інноваційного потенціалу, зокрема: мережі наукових організацій, насиченості економіки науковими кадрами та освітнього рівня робочої сили, обсягів фінансування наукової і науково-технічної діяльності, рівня інноваційної активності промислових підприємств та динаміки виробництва інноваційної продукції, наявності платоспроможного попиту на інноваційну продукцію.

Україна, яка входила до “тридцятки” країн світової інтелектуальної еліти, успадкувала від СРСР значний науково-технічний потенціал. За даними досліджень, проведених ООН на початку ХХІ століття, Україна посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників. Рівень освіченості українців перевищував середній індекс країн Східної Європи і СНД.

Сьогодні Україна залишається серед світових лідерів за такими напрямками фундаментальної науки, як фізика, математика, інформатика, хімія, фізіологія, медицина; має напрацювання та прикладні розробки у сфері лазерної, криогенної, аерокосмічної техніки, засобів зв'язку та телекомунікацій, програмних продуктів; входить у “вісімку” держав, які мають необхідний науково-технічний потенціал для створення авіакосмічної техніки, та у “десятку” найбільших суднобудівних країн світу.

Проте, на відміну від розвинених країн, у яких 85–90 відсотків приросту валового внутрішнього продукту забезпечуються за рахунок виробництва та експорту наукомісткої продукції, частка України на ринку високотехнологічної продукції, який оцінюється у 2,5–3,0 трлн доларів США, становить приблизно 0,05–0,1% [5].

Інноваційна спроможність сьогодні є домінуючим чинником формування конкурентоспроможності країни та її регіонів в майбутньому, адже саме інновації дозволяють створити стратегічні переваги в конкурентніших галузях. Здатність ефективно використовувати інновації є дієвим інструментом підвищення продуктивності праці і залучення іноземних інвестицій.

У першому півріччі 2008 р. виконанням наукових та науково-технічних робіт займалися 150,2 тис. працівників наукових організацій України, що на 3,3% менше порівняно з відповідним періодом минулого року, у тому числі дослідників – на 1,7%, техніків – на 5,2%, працівників допоміжного персоналу – на 4,3% менше. Кількість безпосередніх виконавців наукових та науково-технічних робіт також зменшилась на 2,8% і становила 122 тис. осіб [7].

У регіонах України дуже відрізняються передумови для запровадження інноваційної моделі розвитку. Основний потенціал наукових кадрів і науково-дослідних установ зосереджений у шести найбільших містах, в яких розміщені регіональні відділення Національної академії наук України – це Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Львів та Одеса.

Зрозуміло, що такий розподіл інноваційного потенціалу вимагає чіткої і скоординованої дії державних і регіональних органів влади щодо реалізації державної інноваційної політики. Структурна перебудова в регіонах повинна базуватись на активнішому управлінні інвестиційними та інноваційними процесами. Політика акумуляції інноваційних ресурсів та їхнє використання має орієнтуватися на вибір нових конкурентоспроможних технологій, будівництво нових або модернізацію діючих об'єктів, організацію випуску нової продукції та її збуту з урахуванням кон'юнктури ринку.

Упродовж останніх років інноваційна активність вітчизняних промислових підприємств є низькою і спостерігається стійка тенденція подальшого зниження. Протягом 2000–2007 років кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, зменшилася, а їх частка в загальній кількості промислових підприємств скоротилася з 14,8 до 11,5% (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники інноваційної діяльності промислових підприємств України
у 2000–2007рр. [7]**

Показник	Роки							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	14,8	14,3	14,6	11,5	10,0	8,2	10,0	11,5
Освоєно виробництво нових видів продукції*, найменувань	15323	19484	22847	7416	3978	3152	2408	2526
у тім числі кількість освоєних нових видів техніки, найменувань	631	610	520	710	769	657	786	881
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, одиниць	1403	1421	1142	1482	1727	1808	1145	1419
у тім числі маловідходних, ресурсозберігаючих	430	469	430	606	645	690	424	634
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	-	6,8	7,0	5,6	5,8	6,5	6,7	6,7

* з 2003 року інноваційних видів продукції

За певного збільшення у 2007 р. кількості освоєних видів техніки та впровадження нових технологічних процесів, відповідні показники склали лише 42 і 60% рівня 1994 р. Активнішими у впровадженні інновацій були підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, хімічної і нафтохімічної промисловості, машинобудування, металургії та обробки металу, харчової промисловості. Близько половини всієї виробленої інноваційної продукції припадає на Донецьку та Дніпропетровську області, де більшість підприємств належать до зазначених галузей.

Аналізуючи стан інноваційної діяльності, а також обсяги і загальні тенденції її фінансування (табл. 2), можна зробити висновок про його нераціональну структуру за сучасних умов ринкових відносин у країні.

Зокрема, 2007 року найбільша питома вага (понад 70%) припадала на фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів, і хоча їхня частка щодо попередніх років скорочується, власні фінансові ресурси підприємницьких структур і надалі залишаються основним джерелом інноваційного розвитку. Проте режим самофінансування підприємствами інноваційних проектів внаслідок обмеженості вільних коштів гальмує перетікання капіталів у високоефективні сфери виробництва, стримує реструктуризацію промисловості на користь високотехнологічних виробництв, перешкоджає підвищенню конкурентоспроможності інноваційних підприємств.

Порівняно з 2001–2005 рр., у 2007 р. зросло забезпечення інноваційної діяльності за кошти вітчизняних інвесторів. Проте таке незначне зростання спостерігалось на фоні суттєвого скорочення іноземного фінансування, що дозволяє зробити висновок про недовіру вітчизняних і міжнародних інвесторів до сформованого в Україні інвестиційного середовища.

Як основа соціально-економічної політики та один із напрямів промислової політики держави інноваційна політика передбачає державне регулювання у сфері інноваційної діяльності, а також управління інноваційними процесами.

Державна політика країн світу в інноваційно-інвестиційній сфері охоплює методи прямого і непрямого стимулювання. До них належать: надання кредитів на пільгових умовах підприємствам і організаціям, що ведуть наукові розробки; безоплатне передавання або надання на пільгових умовах державного майна та земельних ділянок для організації інноваційних підприємств;

створення наукової інфраструктури в регіонах, існування різноманітних програм у межах більшості урядових відомств, спрямованих на підвищення інноваційної активності бізнесу; державні замовлення, здебільшого у формі контрактів на проведення науково-дослідних робіт, забезпечення початкового попиту на нововведення, що згодом широко використовуються в економіці країни; створення науково-технічних зон зі спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності.

Таблиця 2

Джерела фінансування технологічних інновацій у 2000–2007 рр. [7]

Показники	Р о к и							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Загальна сума витрат, млн грн	1757,1	1971,4	3013,8	3059,8	4534,6	5751,6	6160,0	10850,9
у тім числі за кошти								
власні	1399,3	1654,0	2141,8	2148,4	3501,5	5045,4	5211,4	7999,6
державного бюджету	7,7	55,8	45,5	93,0	63,4	28,1	114,4	144,8
іноземних інвесторів	133,1	58,5	264,1	130,0	112,4	157,9	176,2	321,8
інші джерела	217,0	203,1	562,4	688,4	857,3	520,2	658,0	2384,7

До непрямих методів належать: податкові пільги на інвестиції, що здійснюються в інноваційній сфері; розвиток нових напрямів науки; законодавчі норми, які стимулюють науково-дослідну активність [1].

Переваги непрямого державного податкового регулювання інноваційної активності полягають в об'єктивності критеріїв надання державної підтримки – здійснення відповідних видів робіт і запровадження у виробництво технологічних інновацій.

Стабільність і ефективність державної підтримки інноваційної активності в Україні в довгостроковому періоді можна забезпечити лише за виконання низки умов, основними з яких є:

- забезпечення зростання ВВП, обсягу виробництва, прибутку та рентабельності його галузей;
- зміцнення самостійності підприємств щодо вирішення проблеми інноваційного розвитку, зростання частки їх власних коштів, спрямованих на впровадження інновацій у виробництво;
- зниження частки бюджетних коштів у фінансуванні інноваційної діяльності за загальної тенденції збільшення бюджетних асигнувань на науку та інноваційну діяльність;
- збільшення обсягу банківського та небанківського кредитування інноваційної діяльності;
- розширення масштабів впровадження інноваційних досягнень шляхом зменшення податкового тиску на підприємства тощо.

У сучасних економічних умовах об'єктивна обмеженість бюджетних ресурсів не дає змоги очікувати від держави вагомого збільшення фінансування науки. Протягом останніх років відбувається скорочення частки витрат на науку з державного бюджету у сукупному ВВП. Наприклад, у 2004–2007 рр. їх частка зменшилась з 0,44% ВВП до 0,39%, тоді як у попередні роки спостерігалася тенденція до зростання – від 0,27% у 2002 р., до 0,40% – у 2003 р. та 0,44% – у 2004 р. [6].

Отже, сьогодні для України залишаються актуальними питання використання державою непрямих методів стимулювання інноваційної активності підприємницького сектору.

У проекті Податкового кодексу запропоновано низку стимулів для розвитку інноваційної діяльності у сфері виробництва товарів та послуг в Україні.

Інвестиційно-інноваційна складова реформування податку на прибуток підприємств забезпечується застосуванням зниженої ставки податку у розмірі 20% у разі інвестування коштів на придбання нових основних засобів класифікаційних груп 4, 5 (крім легкових автомобілів) та 6, об'єктів нематеріальних активів групи 4, що в подальшому використовуються у господарській діяльності такого платника не менше трьох років.

Крім того, передбачається надання спеціальних інвестиційних пільг: інвестиційно-інноваційний податковий кредит; пільга на інвестування об'єктів інфраструктури, які передаються у державну або комунальну власність; пільги з енергозбереження.

Врегульовано питання оподаткування операцій з фінансового лізингу, які дозволять надати нових стимулів цій формі інвестування. Передбачається введення для виробників високотехнологічної продукції та інноваційних підприємств 25% ставки амортизації до первісної вартості основних засобів. Рівень амортизаційної знижки щодо активної частини капіталу буде збережено і навіть збільшено, зокрема, щодо комп'ютерної техніки.

Створюються передумови інвестиційної привабливості шляхом встановлення права на відшкодування податку на додану вартість за результатами двох звітних періодів для платників, що експортують продукцію, мають інвестиційні витрати та здійснюють сезонну діяльність.

Окрім цього, у проекті Податкового кодексу передбачено преференції по податку на додану вартість в частині видачі податкового векселя з терміном погашення на 360 день, з метою: стимулювання заходів з енергозбереження; підтримки розвитку виробництва високотехнологічної продукції в Україні; стимулювання інноваційної діяльності; стимулювання реконструкції і модернізації діючих та будівництва нових об'єктів нафтопереробної і нафтохімічної галузей.

Передбачено право видачі податкового векселя з терміном погашення на 720 день при ввезенні устаткування, обладнання, комплектуючих та на 180 день – при ввезенні матеріалів, для платників податку на додану вартість, які реалізують інноваційні проекти в технологічних парках.

Встановлюється звільнення від сплати податку на додану вартість продуктів для науково-дослідних робіт та результатів інтелектуальної власності, зареєстрованих в законодавчому порядку.

З метою стимулювання інвестиційної діяльності запропоновано удосконалити систему оподаткування пасивних доходів шляхом зниження ставки оподаткування дивідендів з 15 до 5% на два роки.

Вдосконалення податкового законодавства, передбачене проектом Податкового кодексу, сприятиме подальшому інтегруванню України до світової спільноти, шляхом адаптації податкового законодавства України до законодавства ЄС, стимулюватиме інвестиційно-інноваційну діяльність, знизить податкове навантаження на економіку.

Сьогодні істотні ресурсні обмеження, структурні диспропорції у вітчизняній економіці, розпорошеність зусиль з досягнення пріоритетних цілей, фінансова криза, з одного боку, та достатньо ще високий науково-технічний потенціал – з іншого, зумовлюють актуальність переведення економіки на інноваційний шлях з акцентом на її структурну перебудову та проривні темпи розвитку, якісне реформування державного управління, освіти, наукової сфери, всієї системи перетворення знань на практичні результати.

Основним критерієм ефективності удосконалення структури економіки країни повинно стати збільшення частки світових ринків інноваційних товарів, технологій і послуг, які займатиме Україна.

Застосування податкового механізму для створення сприятливого інноваційного та інвестиційного середовища є особливо актуальним при здійсненні економічних реформ у країнах з трансформаційною економікою. На сьогодні управління інноваційним процесом в Україні не відповідає задекларованому державному курсу на впровадження інноваційної моделі економічного розвитку. Фактично, воно позбавлене системності і прозорості, не спрямоване на ефективне використання обмежених бюджетних ресурсів та податкове стимулювання інноваційної діяльності.

Відсутність у країні попиту на результати наукових досліджень, неповноцінність державної системи захисту прав інтелектуальної власності та механізмів комерціалізації інтелектуального продукту позбавляють стимулів потенційних суб'єктів інноваційної діяльності та призводять до субсидювання економік розвинутіших країн за рахунок безкоштовного трансферу як висококваліфікованих фахівців, так і результатів фундаментальних досліджень. Держава повинна впровадити широкий набір інструментів, які не потребують значних видатків із бюджету, але за рахунок розбудови мотиваційного поля здатні багаторазово посилити інноваційну складову економіки.

Серед інструментів непрямого державного регулювання інноваційної діяльності в Україні найбільшого поширення повинні набути податкові пільги, пільгове кредитування інноваційних проектів та амортизаційні відрахування. Податкове стимулювання в умовах ринкової економіки має певні переваги, порівняно з бюджетними субсидіями. Водночас, податкові пільги потребують тісного узгодження з іншими елементами національної інноваційної системи в контексті державної науково-технічної, інноваційної та промислової політики.

Аналіз основних здобутків і проблем, які стоять перед Україною на шляху формування національної інноваційної економіки, підводить до розроблення певних рекомендацій щодо переорієнтації пріоритетів вітчизняної податкової політики, скоординованню діяльності органів державної влади при впровадженні системного комплексу заходів для підтримки та стимулювання розвитку інноваційних процесів.

1. *Гаман М.* Світовий досвід стимулювання інновацій та можливості його застосування в Україні // Вісн. нац. академії держ. управління. – 2004. – № 1. – С. 213–214.
2. *Єфименко Т.І.* Формування конкурентоспроможної податкової системи як чинник розбудови державно-приватного партнерства в Україні // Наук. вісн. НУ ДПСУ (економіка, право). – 2009. – № 1(44). – С. 18–23.
3. *Каламбет С.В.* Влияние налогов на инвестиционную политику в Украине / С.В. Каламбет, О.А. Водолазская // Придніпровський наук. вісник. – 1997. – № 6(17). – С. 25–34.
4. *Крупка М.І.* Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів, 2001. – 608 с.
5. Постанова ВР України “Про Рекомендації парламентських слухань на тему “Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації” від 27.06.2007р. № 1244-V// www.rada.gov.ua
6. *Шовкун А.І.* Податкове стимулювання наукової та інноваційної діяльності // Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. Ч. 1 / За ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – С. 351–367.
7. www.ukrstat.gov.ua

TAX MECHANISM OF STIMULATION INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

O. Zamaslo

Ivan Franko National University of Lviv

The aspects of state innovative policy of Ukraine are considered, certain main tendencies and problems which hinder to the innovative model of economic development, the question of increase of efficiency of tax mechanism of stimulation of innovative activity is considered in Ukraine.

Key words: tax mechanism, innovative development, innovative policy, tax stimulation.

НАЛОГОВЫЙ МЕХАНИЗМ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

O. Замасло

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Рассмотрено аспекты государственной инновационной политики Украины, определено главные тенденции и проблемы, которые препятствуют переходу к инновационной модели экономического развития, рассмотрен вопрос повышения эффективности налогового механизма стимулирования инновационной деятельности в Украине.

Ключевые слова: налоговый механизм, инновационное развитие, инновационная политика, налоговое стимулирование.